

**ОГЛЯД СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ
ЛІКВІДАЦІЇ НОВОЇ БУРЖУАЗІЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1920-х –
ПОЧАТКУ 1930-х РОКІВ**

Анотація

І.В. Щербина «Огляд сучасної української та російської історіографії ліквідації нової буржуазії України наприкінці 1920-х – початку 1930-х років». У даній статті аналізуються основні напрями вивчення процесу ліквідації непланської буржуазії в Україні в період з другої половини 80-х років до нинішнього часу. Головну увагу приділено працям сучасних українських та російських істориків.

Ключові слова: сучасна історіографія, нова буржуазія, приватне підприємництво, ліквідація.

Аннотация

И.В. Щербина «Обзор современной украинской и российской историографии ликвидации новой буржуазии Украины в конце 1920-х – начале 1930-х годов». В данной статье анализируются основные направления изучения процесса ликвидации непланской буржуазии в Украине в период со второй половины 80-х годов по настоящее время. Главное внимание уделено работам современных украинских и российских историков.

Ключевые слова: современная историография, новая буржуазия, частное предпринимательство, ликвидация.

Annotation

I.V. Shcherbyna «The review of a modern Ukrainian and Russian historiography of new bourgeoisie of Ukraine in the late 1920th – the beginning 1930th years». In the given article the basic directions of studying of process of NEP bourgeoisie's liquidation in Ukraine in the period from the second half of the 1980's to the present time are analyzed. The basic attention is given to works of modern Ukrainian and Russian historians.

Key words: modern historiography, new bourgeoisie, private business, liquidation.

Постановка проблеми. На початку 90-х років ХХ ст. Україна опинилася на перехідному етапі – від радянського „розвинутого” соціалізму до ринкового капіталізму. За таких умов актуального значення набуває всебічне та системне вивчення, критичне переосмислення та практичне використання величезного досвіду приватного підприємництва у роки здійснення в Україні нової

економічної політики. Використання багатого досвіду непу дозволить уникнути численних помилок та прорахунків при розробці та здійсненні державної політики підтримки малого та середнього бізнесу, сприятиме створенню оптимальних умов для розвитку всіх форм підприємництва в нашій країні. У той же час аналіз процесу ліквідації непу дозволить показати, яку деструктивну роль може відігравати держава, якщо втручання в економіку набуває масованого характеру. Важливим є також і соціальний аспект проблеми. Ліквідація приватнопідприємницького сектора в економіці супроводжувалася процесами декласування підприємців та членів їхніх сімей, що зазнавали жорстоких утисків та соціально-політичної дискримінації з боку радянської держави. Таким чином, **мета статті** – охарактеризувати стан сучасної української та російської історіографії щодо цієї важливої проблематики.

Виклад основного матеріалу. Дані проблеми за радянських часів із зрозумілих причин не мали достатнього наукового висвітлення, оскільки тема розвитку приватного підприємництва та ролі держави в економіці не розглядалася як актуальна.

Ситуація почала змінюватися з середини вісімдесятих років минулого століття, коли почався перехід радянського керівництва до політики гласності та „перебудови” соціалістичного суспільства. Ці події зумовили зміни як у суспільній свідомості, так і у науковій спільноті до історії непу.

Поступово термін „ринкові відносини в економіці” став перетворюватись із синоніму „зброї капіталістичних ворогів” в інструмент модернізації „загниваючого соціалізму”. Цим пояснюється справжній бум дослідницького і громадського інтересу до періоду 1920-х – початку 1930-х років.

В умовах гласності та демократизації, проголошених керівництвом комуністичної партії, відкрилися (повністю або частково) спецхрани бібліотек, секретні фонди архівів, у першу чергу, партійних. Введення в науковий обіг значної кількості раніше недоступних документів та публікацій, дозволило по новому (для радянської історіографії) оцінити різні періоди радянської історії, в тому числі і період непу. Критичному переосмисленню були піддані причини

переходу до нової економічної політики, діяльність ВКП(б) у 1920-ті роки, оцінка ролі приватного капіталу в економіці країни, причини та наслідки ліквідації непу тощо [6]. Але при цьому деякі публіцисти намагалися декларувати досвід періоду непу та саму нову економічну політику як єдиний можливий вихід із тієї кризи, в яку потрапило соціалістичне суспільство.

Подібній оцінці непу сприяло перевидання багатьох праць репресованих комуністичних лідерів – М. Бухаріна, О. Рикова, Г. Сокольникова, а також учених-економістів М. Кондратьєва, О. Чаянова, Л. Юровського та інших [9]. Однією з головних тез у цих роботах було положення про можливість поєднання ринкових відносин і соціалізму радянського типу. Взагалі вихід у світ значного масиву раніше невідомих (для радянського читача) видань сприяв подальшому процесу наукового аналізу суперечливих та неоднозначних проблем нової економічної політики, зокрема проблеми функціонування у 1920-ті роки приватного підприємництва.

Як інший напрямок у вивченні цієї теми можна визначити висновки учасників наукової конференції, яка відбулася у Новосибірську влітку 1991 р. [21]. Однією з головних причин ліквідації нової економічної політики доповідачі вважали ту, що неп був чужорідним „тілом” в організмі соціалістичної економіки. У цей період не було створено механізму з накопичення засобів для проведення прискореної індустріалізації. На питання, де взяти кошти для грандіозних планів, була єдина відповідь – експропріація надбань непманів та пограбування селянства. Таким чином, загибель непу була історично детермінована. Цікавими були висновки дослідниць З. Лихолобовської та Є. Демчик про те, що радянська держава програла економічне змагання з приватними підприємцями в царині торгівлі та дрібної промисловості. Але ця поразка обернулася перемогою держави завдяки адміністративним заходам та репресіям щодо непманів [13]. При цьому не вдалося відповісти на головне питання – чому непівський механізм не зміг би забезпечити ефективне вирішення проблеми накопичення коштів для форсованої індустріалізації? Та й чи був той механізм, що реально функціонував наприкінці 1920-х рр. непівським, як він планувався у 1921-1923 рр.?

Таким чином, лише за умов гласності та послаблення ідеологічного диктату КПРС наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., дослідники отримали можливості більш-менш об'єктивного дослідження нової економічної політики та процесу розвитку приватного підприємництва. Але нових фундаментальних досліджень з цієї проблематики і зокрема з проблеми ліквідації приватнопідприємницького сектору України, в цей час не з'явилось.

Новий період в історіографії непу був започаткований епохальними змінами, що почалися на території колишнього Радянського Союзу. Переосмислення історії радянського періоду, що супроводжувалося відходом від марксистсько-ленінської методології, набрало масового характеру, іноді приводячи до повного нехтування або ж заперечення всього того, що було зроблено у попередні десятиріччя. Однак, загалом, тенденція до появи різних точок зору на історичні події має позитивний характер і надає можливість наблизитись до більш різнобічного дослідження минулого.

Нові методологічні підходи з вивчення історії непу знайшли відображення в роботах українського історика С. Кульчицького [10]. Політика комуністичної партії стосовно приватнокапіталістичного сектора була досить послідовною, незважаючи на коливання методів її реалізації. Жорсткий контроль на початковому етапі змінився адміністративними (каральними) заходами проти представників нової буржуазії наприкінці 1920-х років. С. Кульчицький дійшов висновку, що партійне керівництво свідомо пішло на загострення кризи наприкінці 1927 р., а потім підштовхнуло країну до „надзвичайних методів” регулювання економіки [11, с. 299-301]. Праці С. Кульчицького поглибили наукові підстави вивчення багатьох проблем непу.

Вагомий внесок у розвиток досліджень щодо історії непу був зроблений у монографії (1992 р.) та дисертаційному дослідженні (1995 р.) В. Лантуха [12], що присвячені становленню та розвитку торгівлі в Україні у 1921-1932 роках. На основі великої кількості архівних документів, багато з яких вперше вводились у науковий обіг, автор дійшов висновку, що регулювання державою приватної торгівлі в умовах непу поступово трансформувалося в її ліквідацію.

Непослідовність дій партійних та радянських органів щодо непманів у середині 1920-х рр. змінилася на тотальний наступ проти них наприкінці 20-х – на початку 1930-х років. Одним із важливих важелів витіснення приватних торговців стали податкова та кредитна політика [12, с. 154-168]. Але поза увагою автора залишились питання, пов'язані з репресивними діями радянських органів відносно представників непманської буржуазії, нелегальні форми діяльності в торгівлі, персоналії представників торгової буржуазії тощо. Це зумовлено, перш за все, тим, що головною метою дослідження автора був аналіз процесу становлення та розвитку торгівлі (в т.ч. приватної) в Україні, а не її ліквідація.

Розвиток селянського господарства України доби непу став головною темою змістовного монографічного дослідження В. Калініченка [8]. Аналіз значного масиву архівних матеріалів на основі нових методологічних підходів дозволив автору всебічно розглянути процеси, які мали місце у середовищі українського селянства напередодні та початку „великого перелому”. На думку автора, одним із головних напрямків політики радянських органів щодо непу на селі був нееквівалентний обмін між державною промисловістю та селянськими господарствами. В умовах здійснення індустріалізації це зробило неминучою ліквідацію нової економічної політики [8, с. 66-68].

Державне регулювання діяльності непманів на споживчому ринку України, його форми та методи стали темою дисертаційного дослідження та брошури К.Лобач. Автор, аналізуючи роль радянських державних органів щодо непманів, дійшов висновку, що „розгорнутий адміністративний та економічний наступ на приватну торгівлю, організований державою наприкінці 20-х років, не мав економічних підстав, а був політичною акцією правлячої партії” [14].

Окремим питанням розвитку приватного капіталу в сфері торгівлі та промисловості присвячене дисертаційне дослідження А. Маслова [15] та монографія М. Олійника [17]. Зокрема М. Олійник шляхом дослідження значної кількості архівних матеріалів різних регіонів України прослідкував головні напрямки розвитку приватної промисловості, проаналізував державну політику щодо приватного капіталу, яка, незважаючи на свою зовнішню непослідовність,

була спрямована на кінцеву мету – ліквідацію непу. Однак слід зауважити, що явна схематичність у висвітленні процесу ліквідації приватного підприємництва не дає повної картини досліджуваної проблеми. Потребує більшої уваги аналіз нелегальної підприємницької діяльності непманів, що набула у період непу досить значних масштабів. Практично повністю залишилися поза увагою автора і персоналії підприємців-непманів.

Однією з малодосліджених проблем в історії нової економічної політики була діяльність радянської держави у боротьбі з контрабандою товарів. Деякі аспекти функціонування контрабандного промислу ділків-підприємців в Україні та заходи боротьби з ним знайшли відображення в статті С. Гнітько [4]. Роботу було написано на основі матеріалів із архівів радянських спецслужб, що дозволило ввести в науковий обіг нові документальні дані. Проте висвітлення того, як розвивався контрабандний промисел у період руйнації НЕПу в Україні, стаття подає дуже схематично.

Непросте становлення ринкових відносин в Україні періоду непу стало предметом дослідження О. Пиріг [19]. Застосувавши нові методологічні підходи, авторка звернула основну увагу на аналіз політики комуністичної партії в галузі економіки. Використання значної кількості архівних документів і матеріалів, введених уперше в науковий обіг, дозволило зробити висновки, що регулювання приватної підприємницької ініціативи партійними та державними органами мало за мету не розвиток ринкових відносин, а, навпаки, їх згортання. А найбільшого розвитку приватна ініціатива одержала там, де державне втручання було найменшим. Процеси ліквідації ринкових відносин не знайшли широкого відображення в дослідженнях О. Пиріг, бо вона і не ставила перед собою такої мети. Проте аналіз економічної політики більшовиків досить красномовно підтверджував тенденцію ліквідації непу наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. Взагалі, роботи О. Пиріг стали значним вкладом у вивчення історії непу в Україні, дозволили комплексно підійти до цієї проблеми.

Монографія, дисертаційне дослідження та статті О. Сушка присвячені вивченню суперечливого та неоднозначного процесу становлення і

функціонування приватного підприємництва в Україні доби нової економічної політики [22]. Аналізуючи організаційно-господарські форми приватного підприємництва у торгівлі, промисловості та сільському господарстві, соціально-правовий статус непманів, роль і місце системи приватного підприємництва у забезпеченні матеріальних потреб суспільства, автор робить висновки про те, що ставлення комуністичної партії до діяльності непманів мало ситуативно-прагматичний характер, тобто залежало від конкретних господарських та політико-економічних завдань. У країні, де конституційно було скасовано приватну власність, підприємництво було приречено на загибель. Хронологічні рамки досліджень О. Сушка обмежені 1921-1928 рр., тому зрозуміло, що процеси ліквідації приватного сектора економіки були лише зазначені, але не знайшли свого конкретного відображення. У цілому, роботи О. Сушка продовжили системне історичне дослідження приватного підприємництва як самобутнього соціально-економічного укладу в умовах радянської економіки.

Помітний внесок у дослідження проблем історії України доби непу зробили монографія, дисертаційне дослідження та ціла низка статей Ю. Волосника [3]. Розглядаючи досить широкий спектр проблем, пов'язаних із зародженням нової буржуазії та розвитком приватнопідприємницької діяльності, Ю. Волосник зосередив головну увагу на аналізі історичних передумов, а також на процесі зародження та становлення нової буржуазії України як певної соціальної верстви, визначенні соціально-правового статусу непманів у радянському суспільстві; дослідженні форм та методів державного регулювання та їхньому впливі на процес розвитку приватнопідприємницької діяльності; розвитку кредитно-грошових відносин у приватногосподарському секторі; основних формах прояву приватногосподарської ініціативи непманів у галузі торгівлі і промисловості. Окремо слід виділити питання, пов'язані з вивченням процесів ліквідації ринкових відносин та непманської буржуазії в Україні. Використання статистичних методів аналізу великого масиву архівних матеріалів (значна кількість яких введена автором у науковий обіг вперше) дало можливість ретельному досліднику розкрити суперечливі процеси розвитку непу в динаміці,

проаналізувати ті причини, які призвели до його ліквідації. Треба привітати спробу автора розкрити долю окремих представників непманської буржуазії на зламному етапі історії. Слід зауважити, що проблема ліквідації приватногосподарського сектора в економіці радянської України не знайшла більш широкого відображення, перш за все, тому, що, на думку Ю. Волосника, це повинно бути темою окремого дослідження.

Окремі питання розвитку економіки України в період зламу непу та утвердження тоталітаризму розглянуто в працях В. Греченко. Зокрема, в роботі „Апогей сталінського тоталітаризму в Україні (30-ті роки ХХ ст.)” автор показує, що фінансування форсованої індустріалізації відбувалося не лише за рахунок сільського господарства, а й всіх недержавних форм власності [5, с. 258-260].

Спробу комплексно дослідити процес руйнації та зникнення приватнопідприємницького сектора в народному господарстві України та ліквідації нової буржуазії в республіці було зроблено в дисертаційному дослідженні Щербини І.В. [23]. Спираючись на достатньо широку джерельну базу, автор системно дослідила багатогранний процес ліквідації нової буржуазії України радянською державою. Зокрема, в дисертації показано форми, методи та масштаби нелегального підприємництва непманів; досліджено вплив використання радянською державою адміністративно-репресивних та позаекономічних методів на процес ліквідації приватного підприємництва; показано форми опору підприємців державній політиці ліквідації приватнопідприємницького сектора; висвітлено процес позбавлення колишніх непманів виборчих прав та його негативний вплив на їх подальше становище в радянському суспільстві; проаналізовано дискримінаційні заходи радянської держави щодо дітей колишніх непманів та наслідки цієї політики.

Таким чином, за останні п'ятнадцять років у вітчизняній історіографії відбулися певні позитивні зрушення у формуванні системного підходу дослідження проблем історії нової економічної політики.

Ці проблеми не залишалися поза увагою і російських вчених. В останні 10-15 років з'явилися роботи, присвячені приватному підприємству в торгівлі та

промисловості на території колишнього Радянського Союзу [18]. Окремо необхідно виділити роботи, в яких аналізуються причини та методи ліквідації непу [7]. Так, Є. Демчик у своїх роботах, присвячених аналізу процесів розвитку та ліквідації приватного капіталу в Сибіру, зробила спробу розкрити загальні тенденції через дослідження конкретно-історичних подій в окремому регіоні Радянського Союзу. Треба підкреслити, що при цьому головну увагу авторка приділила аналізу діяльності приватних підприємців, а процес їх ліквідації був зазначений у загальному контексті політики партії більшовиків на побудову соціалізму. При цьому підкреслювалося, що реальної альтернативи „реконструкції” ставлення держави до приватнокапіталістичного укладу не було. Головними заходами по згортанню непу було відзначено податкову політику, регламентацію постачання та цін. При аналізі репресивних дій радянських органів щодо непманів та їх сімей відсутня персоніфікація, а сухі цифри не дають уявлення про масштаби трагедії.

Деякі цікаві подробиці стосовно проведення на початку 1930-х рр. органами ОДПУ операцій по вилученню у колишніх непманів золотовалютних накопичень, наведено в роботі О. Мозохіна [16].

Коллективну монографію російських істориків „Россия нэповская” можна вважати спробою підбити деякі підсумки вивчення історії 1920-х - початку 1930-х років у пострадянській період [20]. Визначивши неп як „економічний лібералізм в умовах політичного монополізму”, автори монографії розглянули його політичні, економічні та культурно-соціологічні аспекти. Нова економічна політика стала, на думку авторів монографії, своєрідним імплантатом у соціалістичному організмі, який з часом був відторгнутий, бо виконав свою роль. Намагання держави витіснити приватний капітал економічними методами досить швидко переросли у репресивні дії. У результаті це призвело до розвалу споживчого ринку та введення карткової системи розподілу товарів. Узагальнюючий характер монографії не дав можливості авторам розглянути та ретельно проаналізувати такі важливі проблеми, як форми та методи нелегальної діяльності непманів в умовах зламу непу, питання їхньої подальшої долі в умовах

ліквідації приватногосподарського сектору економіки та власне і сам процес припинення існування приватного підприємництва і верстви непманів-підприємців.

В останні роки російські дослідники непу видали кілька монографій, у тому числі колективних, що торкаються проблем персоналій російських непманів, де намагалися створити узагальнюючий соціальний портрет приватного підприємця, розвінчати міфи радянської епохи стосовно непманів-підприємців та прослідкувати подальшу долю колишніх підприємців у 1930-х роках. З'являються також дослідження, присвячені соціокультурним аспектам приватного підприємництва, а також аналізу суперечливого образу непмана у суспільній свідомості сучасників непу [2]. Певну увагу було приділено стосункам приватних підприємців з представниками державного апарату, регулятивній політиці радянської держави, проблемам розвитку приватного підприємництва в окремих регіонах Росії [1]. Але такі питання, як етнонаціональний склад нової буржуазії, її чисельні параметри та кількісний склад окремих груп підприємців напередодні зламу непу, регіональні особливості ліквідації підприємницької діяльності непманів, їхній менталітет, на жаль, все ще залишаються поза належною увагою російських дослідників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз досліджень з історії непу в Україні і зокрема дослідження періоду його руйнації свідчить про те, що охоплене досить широке коло проблем. При цьому науковцями був зібраний значний фактичний матеріал. Особливо плідними в цьому напрямку були останні 15-20 років, коли з'явилися нові можливості для докладного вивчення цілого масиву документів, які раніше знаходилися в спецхранах радянських архівів та книгосховищ. Крім того, опановані вітчизняними істориками нові методологічні підходи зробили можливою відмову від догматів марксистсько-ленінської історіографії.

У той же час значна кількість питань була розглянута недостатньо або лише поставлена дослідниками. Спеціального дослідження потребує державна політика соціальної дискримінації щодо колишніх підприємців в умовах „великого

перелому”); дуже мало вивчене питання про подальшу долю колишніх неymanів та членів їх родин тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондырев В.Е. Двойственный характер НЭПа в отношении частного // История государства и права. – 2002. - № 1. – С. 15-21; Борисова Л.В. НЭП в зеркале показательных процессов по взяточничеству и хозяйственным преступлениям // Отечественная история. – 2006. - № 1. – С. 84-97; Братющенко Ю.В. НЭП: государство, частник, кооперация // Вопросы истории. – 2007. - № 2. – С. 3-15; Бехтерева Л.Н. Частное предпринимательство в Удмуртии в условиях новой экономической политики // Клио. – 2006. - № 1 (32). – С. 149-157.
2. Бублики для республики: исторический профиль нэпманов. – Уфа, 2005. – 222 с.; Смирнова Т.М. «Бывшие люди» Советской России: Стратегия выживания и пути интеграции. 1917-1936 годы. – М., 2003; Осокина Е.А. Советская жизнь: обыденность испытания (на примере Торгсина и ОГПУ) // Отечественная история. – 2004. - № 2. – С. 113-124; Пахомов С.А. Социокультурный портрет предпринимателя периода нэпа и его отражение в пропаганде и массовом сознании: Автореф. ...дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / МГПУ. – М., 2005. – 16 с.; Орлов И.Б., Пахомов С.А. «Ряженые капиталисты» на нэповском празднике жизни. – М., 2007. – 159 с.
3. Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки НЕПу. – Харків, 2002. – 384 с.; Волосник Ю.П. Розвиток приватнопідприємницької діяльності нової буржуазії в промисловості України в роки НЕПу // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2002. - № 556: Історія. – Вип. 34. – С. 161-170; Волосник Ю.П. Зародження нової буржуазії та розвиток приватнопідприємницької діяльності в Україні в 1920-ті – на початку 1930-х рр.: Дис. ...д-ра іст. наук. 07.00.01. – Харків, 2004. – 658 с.
4. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні у 20-ті роки // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. - № 2/4. – С. 410-423.

5. Греченко В.А. Апогей сталінського тоталітаризму в Україні (30-ті роки ХХ ст.). – Харків, 2007. – 352 с.
6. Данилов В.П., Дмитренко В.П., Лельчук В.С. НЭП и его судьба // Историки спорят. 13 бесед. – М., 1989. – С. 122-190; Проблемы історії України: факти, судження, пошуки. – К., 1999. – 262 с.; Ханин Г.И. Почему и когда погиб НЭП. Размышления экономиста // ЭКО. – 1989. - № 10 (182). – С. 66-83; Голанд Ю.М. Эффект чрезвычайных мер. Кризисы 1925-1928 гг. // ЭКО. - № 2 (188). – С. 143-153.
7. Демчик Е.В. История частного предпринимательства в России в 1920-е годы: от возрождения к ликвидации // Очерки истории бизнеса. – СПб., 2001. – С. 84-109; Демчик Е.В. Частный капитал в городах Сибири в 1920-е гг.: От возрождения до ликвидации. – Барнаул, 1998. – С. 170-173.
8. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Харків, 1997. – С. 66-68.
9. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М., 1989; Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды. – М., 1989; Юровский Л.Н. Банки в России и СССР // Деньги и кредит. – 1989. – № 2. – С. 74-79.
10. Кульчицкий С.В. Нова економічна політика: уроки для сьогодення // Маршрутами історії. – К., 1990. – С. 135-173; Кульчицкий С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995. – 203 с.; Кульчицкий С.В. Україна між двома війнами (1921-1939). – К., 1999. – 335 с.
11. Кульчицкий С.В. Комунизм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996. – 396 с.
12. Лантух В.В. Становление и развитие торговли на Украине в 1921-1932 гг. – Харьков, 1992. – 192 с.; Лантух В.В. Торгівля в Україні в 1921-1932 рр.: Автореф. дис. ...д-ра іст. наук. 07.00.02. – Харків, 1995. – 36 с.
13. Лихолобовская З. Г. Частное предпринимательство в промышленности и торговле Украины в условиях НЭПа // Россия нэповская: политика, экономика, культура: Тезисы Всесоюзн. науч. конференции (25-27 июня 1991 г.). – Новосибирск, 1991. – С. 183-185; Демчик Е.В. Итоги и последствия

форсированной ликвидации частного капитала города «в конце» НЭПа // Россия нэповская: политика, экономика, культура: Тезисы Всесоюзн. науч. конференции (25-27 июня 1991 г.). – Новосибирск, 1991. – С. 171-174.

14. Лобач К. Непмани на споживчому ринку України (20-ті роки). – К., 1994. – 42 с.; Лобач К. Історичний досвід регулювання споживчого ринку України в період непу (історико-економічний аспект): Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1994. – 16 с.

15. Маслов А.О. Внутрішня торгівля України в період непу (1921-1929): Автореф. дис. ... канд. економ. Наук: 08.01.04. – К., 1995. – 20 с.

16. Мозохин О. Караючий меч диктатури пролетариата. – М., 2004. – 448 с.

17. Олійник М.М. Діяльність приватних виробництв України та створення і удосконалення системи соціального захисту працюючих на них в 1921-1929 рр. – Харків, 1998. - 128 с.

18. Петрова М. Роль частного предпринимательства в развитии производительных сил в годы новой экономической политики (1921-1927 гг.): Автореф. дис. ...канд ист. наук. – М., 1992. – 24 с.; Виноградов С.В. Становление и развитие смешанной экономики в условиях НЭПа (1921-1927 гг.): Автореф. дис. ...канд. ист. наук. – М., 1992. – 15 с.; Свищев М. А. Мелкое производство в 20-е годы // НЭП: приобретения и потери: Сб. ст. – М., 1994. – С. 175-185; Орлов А. Предпринимательство в России (истоки и этапы до 1992 г.)// Вопросы экономики. – 1999. - № 12. – С. 79-89; Муравьев В.В. Частная торговля в условиях НЭПа (1921-1926). – М., 1994. – 49 с.; Килин А.П. Частное торговое предпринимательство на Урале в годы НЭПа. – Екатеринбург, 1994. – 79 с.; Лютов Л.Н. Частная промышленность в годы НЭПа. – Саратов, 1994. – 121 с.

19. Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К., 2001. – 273 с.; Пиріг О.А. Ринкові відносини періоду непа в Україні: історичний аспект: Автореф. дис. ...д-ра іст. наук. 07.00.01. – К., 2002. – 40 с.; Пиріг О.А. Ринок і торгівля України (історичний аспект). – К., 1996. – 200 с.

20. Россия нэповская / Под ред. А.Н. Яковлева. – М., 2002. – 470 с.

21. Россия нэповская: политика, экономика, культура: Тезисы Всесоюзн. науч.

конференції, 25-27 червня 1991 г. – Новосибірськ, 1991. – 304 с.

22. Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду непу (1921-1928): історико-теоретичний аспект. – К., 2003. – 251 с.; Сушко О.О. Особливості висвітлення приватного підприємництва в історико-економічній літературі 20-х рр. ХХ ст. // Український історичний журнал. – 2000. - № 4. – С. 40-41; Сушко О.О. Становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928 рр.): історико-теоретичний аспект: Автореф. дис. ...д-ра іст. наук. 07.00.01. – К., 2003. – 31 с.
23. Щербина І.В. Ліквідація нової буржуазії України (1928-1932 рр.): Дис. ...канд. іст. наук. 07.00.01. – Харків, 2008. – 246 с.

Щербина Ірина Володимирівна, Українська інженерно-педагогічна академія,
доцент, кандидат історичних наук.

Харківська обл., Харківський р-н, МЖК „Інтернаціоналіст”, б. 38, кв. 18, 62442.

e-mail: inter64@yandex.ru

конт.тел.: 80504028836